

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ: ΠΡΟΣΒΛΕΠΟΝΤΑΣ ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ:

ΠΡΟΣΒΛΕΠΟΝΤΑΣ ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

Άννα Φράγκου-Μπάτσιου

Προϊσταμένη Διεύθυνσης της Βιβλιοθήκης

ΤΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Θεσσαλονίκη 22.12.1997

Διάδοση της Επιστημονικής Πληροφόρησης - Ιστορική Αναδρομή

Όταν πριν από 325 χρόνια περίπου έκαναν την εμφάνισή τους τα δύο πρώτα επιστημονικά περιοδικά: το Journal des Scavans, τον Ιανουάριο του 1665 στη Γαλλία και το Philosophical Transactions της Royal Society, το Μάρτιο του ίδιου χρόνου στην Αγγλία, κανείς πιθανότατα δε φανταζόταν την τεράστια ανάπτυξη που θα είχε η εκδοτική παραγωγή των επιστημονικών περιοδικών στην εποχή μας. Σήμερα, στο κατώφλι του 2000 οι δύο αυτοί τίτλοι αριθμούν τουλάχιστον 25.000 τεύχη ο καθένας και η επιστημονική κοινότητα βομβαρδίζεται καθημερινά από πληθώρα επιστημονικών περιοδικών εκδόσεων, νέων και παλαιών, τους οποίους δυσκολεύεται να ελέγξει και ακόμη περισσότερο να μελετήσει το περιεχόμενό τους.

Αυτό που θεωρούνταν ευλογία στον αιώνα του Διαφωτισμού, σήμερα τείνει να αποτελέσει πηγή άγχους τόσο για τους επιστήμονες που δε βρίσκουν το χρόνο να ενημερωθούν για τις δημοσιεύσεις που γίνονται στο χώρο της επιστήμης τους, όσο και για τους βιβλιοθηκονόμους και τους ειδικούς των επιστημών πληροφόρησης που νιώθουν αδύναμοι να ελέγξουν, να οργανώσουν και να διαθέσουν με επιτυχία το επιστημονικό υλικό στο κοινό τους. Από τα μέσα του αιώνα μας ήδη, υπήρξαν επιστήμονες που διατύπωσαν την άποψη ότι ο όγκος των επιστημονικών δημοσιεύσεων έχει ξεπεράσει τις ανθρώπινες δυνατότητες για πραγματική χρήση της πληροφορίας που αυτές περιέχουν (V.Bush, *As we may think*, Atlantic Monthly, 176, pp. 101-108).

Κατά γενική εκτίμηση, η εμφάνιση ενός νέου μέσου ανθρώπινης επικοινωνίας είναι πάντα αποτέλεσμα των αναγκών που εκδηλώνονται, ωριμάζουν και τελικά μορφοποιούνται στα πλαίσια διάφορων κοινωνικών και οικονομικών μεταβολών. Οι βιβλιοθήκες ως οι κύριοι χώροι συγκέντρωσης, οργάνωσης και διάθεσης της επιστημονικής πληροφόρησης κάλυπταν πάντοτε τις ανάγκες πρόσφατης ενημέρωσης μέσα από συνδρομές σε μεγάλο αριθμό

περιοδικών τίτλων που διέθεταν στο κοινό τους. Από τα 1970 όμως έγινε αντιληπτό ότι με την ετήσια αύξηση του κόστους των συνδρομών, πολύ γρήγορα θα ήταν αδύνατο στις βιβλιοθήκες να συνεχίσουν να προσφέρουν το απαιτούμενο υλικό για την ικανοποίηση των αναγκών των χρηστών τους.

Τα άρθρα των επιστημονικών περιοδικών αποτελούσαν ανέκαθεν την πιο επίκαιρη μορφή επιστημονικής πληροφόρησης. Ήταν αυτά που γνωστοποιούσαν τις τελευταίες τεχνολογικές εξελίξεις και τα πιο πρόσφατα αποτελέσματα της έρευνας. Η δημοσίευσή τους ήταν πολύ πιο γρήγορη σε σύγκριση με τα βιβλία τα οποία περιείχαν (και περιέχουν και σήμερα) μια πιο κατασταλαγμένη, αλλά γι' αυτό το λόγο και πιο ξεπερασμένη επιστημονική γνώση. Ακόμη όμως και στην περίπτωση των άρθρων, υπήρχε αρκετά μεγάλη καθυστέρηση (περίπου 3 χρόνια) από τη στιγμή που ένας συγγραφέας υπέβαλε στην κριτική επιτροπή ενός περιοδικού το άρθρο του για επιθεώρηση, μέχρι την επίσημη δημοσίευσή του στις σελίδες ενός τεύχους με αποτέλεσμα η πληροφόρηση σε ορισμένες περιπτώσεις να θεωρείται και πάλι καθυστερημένη. Τα παραπάνω βήματα όμως θεωρούνταν απαραίτητα για την πιστοποίηση της εγκυρότητας του άρθρου εφόσον το περιεχόμενο και η μορφή του γίνονταν αποδεκτά από ομάδα διακεκριμένων επιστημόνων που αποτελούσαν την κριτική επιτροπή του περιοδικού.

Το κενό που άφηνε η καθυστέρηση της δημοσίευσης ενός άρθρου, έρχονταν να καλύψει η προσωπική επικοινωνία με συναδέλφους για ενημέρωση γύρω από τις τελευταίες εξελίξεις σε επιστημονικά θέματα κοινού ενδιαφέροντος, καθώς και οι ανακοινώσεις που γίνονταν σε επιστημονικά συνέδρια και συναντήσεις.

Ενώ όμως, είχαν βρεθεί τρόποι επίλυσης του προβλήματος της καθυστερημένης ενημέρωσης, το πρόβλημα της επιλεκτικής ενημέρωσης πάνω σε ειδικευμένα θέματα συνέχιζε να υφίσταται. Στις σελίδες ενός περιοδικού περιλαμβανόταν και υλικό που πολλές φορές ήταν αδιάφορο και το ίδιο συνέβαινε και στις ανακοινώσεις των συνεδρίων. Η εμφάνιση των ηλεκτρονικών ευρετηρίων άρθρων περιοδικών που έδιναν τη δυνατότητα επιλεκτικής διάδοσης της πληροφόρησης ανάλογα με τα προσωπικά ενδιαφέροντα ενός επιστήμονα, υπήρξε καθοριστική για την βελτίωση των υπηρεσιών που προσφέρονταν από τις βιβλιοθήκες και τα κέντρα πληροφόρησης. Ο επιστήμονας μπορούσε πλέον να διαθέσει οφελιμότερα το λιγοστό ελεύθερο χρόνο που είχε για τον εντοπισμό εξειδικευμένης πληροφορίας. Η πρόσβαση όμως στην ίδια την πηγή της, εξακολουθούσε να περνάει από τα ίδια κανάλια: εντοπισμός του άρθρου στη συλλογή της βιβλιοθήκης και συνήθως φωτοτύπηση του, εντοπισμός του περιοδικού στη συλλογή άλλης βιβλιοθήκης (στο εσωτερικό της χώρας ή στο εξωτερικό) εφόσον αυτό δε ήταν διαθέσιμο τοπικά, αίτησή του μέσω διαδανεισμού και αναπόφευκτη αναμονή της αφιξής του μέσω της υπηρεσίας παράδοσης εγγράφων (document delivery).

Ηλεκτρονικά Περιοδικά - Εξέλιξη και Προοπτικές

Η πρώτη απόπειρα έκδοσης ηλεκτρονικού περιοδικού χρονολογείται στα 1978 με την ψηφιοποίηση ενός περιοδικού ψυχολογίας. Η έκθεση για τα αποτελέσματα της προσπάθειας αυτής αναφέρει ότι παρατηρήθηκε έλλειψη υποστήριξης της και ότι πολλοί συμμετέχοντες που δεν είχαν στενή σχέση με τους υπολογιστές βρήκαν το προϊόν δύσχρηστο. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο J.W. Senders σε σχετική εισήγησή του στη 2η Ετήσια Συνάντηση της Ένωσης για την Επιστημονική Εκδοτική Παραγωγή (Society for Scholarly Publishing, 2nd Annual Meeting) το 1981, χρησιμοποίησε τον τίτλο: "Είδα το μέλλον και δε λειτουργεί" (I have seen the future and it doesn't work: the electronic journal experiment). Το σχόλιο αυτό, αν και αναμενόμενο σε μια εποχή κατά την οποία δεν υπήρχε το διαδίκτυο και η επικοινωνία μέσω τηλε-εκτυπωτών έδινε τη δυνατότητα μετάδοσης αποκλειστικά και μόνον κειμένου σε μια επιστήμη που χρησιμοποιεί πολύ συχνά γραφικά και διαγράμματα, είναι ενδεικτικό για την αρχική

δυσκολία στην αποδοχή αυτού του νέου μέσου επικοινωνίας από τους επιστημονικούς κύκλους.

Η σημερινή τεχνολογική εξέλιξη δίνει νέα προοπτική στην υλοποίηση και βιωσιμότητα της ηλεκτρονικής μορφής των περιοδικών. Είναι σημαντικό όμως να λάβουμε υπόψη ότι η αντίληψη για τα ηλεκτρονικά περιοδικά συνεχίζει να επηρεάζεται κατά πολύ από την εντύπωση που έχει εδραιώσει στο μυαλό μας η γνωστή και αποδεκτή έντυπη μορφή τους με αποτέλεσμα να υποτιμάται το κύριο πλεονέκτημα της νέας αυτής εκδοτικής μορφής που είναι η δυναμικότητα στη δομή της με τη χρήση του hypertext και των συνδέσμων (links) που οδηγούν σε άλλα ηλεκτρονικά κείμενα, καθώς και η δυνατότητα ενσωμάτωσης διάφορων μορφών σχεδίων, εικόνων, γραφικών κλπ.

Θα ήταν πρώιμο να θεωρηθεί ότι στις μέρες μας τα ηλεκτρονικά περιοδικά έχουν καθιερωθεί ως εφάμιλλα των έντυπων. Οι ενδιαρμοί για τη χρηστικότητα και την επιστημονική εγκυρότητά τους διαφαίνονται τόσο στα διστακτικά βήματα με τα οποία τα ηλεκτρονικά περιοδικά αναπτύσσονται από τους εκδοτικούς οίκους, όσο και στην εμμονή για τη διατήρηση μιας τελικής μορφής (στην εμφάνιση, τη στοιχειοθέτηση, την διαμόρφωση τευχών και τόμων κλπ.) παράλληλης με αυτή των έντυπων και στην πιστή διατήρηση των ίδιων διαδικασιών ελέγχου ποιότητας των υπό δημοσίευση κειμένων.

Η αποδοχή τους όμως από την επιστημονική κοινότητα γίνεται ολοένα και μεγαλύτερη γιατί πράγματι, τα ηλεκτρονικά περιοδικά έρχονται να καλύψουν δεδηλωμένες ανάγκες και να εκπληρώσουν στόχους που για πρώτη φορά φαίνονται εφικτοί, όπως:

- Η ενίσχυση της επιστήμης μέσα από νέους τρόπους δημιουργίας, διάδοσης και χρήσης της γνώσης.
- Η ανάπτυξη της επιστημονικής παραγωγής μέσα από τη βελτίωση της πρόσβασης στην ίδια την πηγή της γνώσης.
- Η βελτίωση της ταχύτητας διάδοσης της γνώσης.
- Η βελτίωση της ταχύτητας της ενημέρωσης.
- Η αύξηση της διεπιστημονικής πρόσβασης στη γνώση.
- Η διαμόρφωση ενός ανοικτού περιβάλλοντος αποτύπωσης της γνώσης και της επιστήμης, προσβάσιμου από μεγάλο αριθμό ατόμων.
- Η οφελιμότερη χρήση των νέων τεχνολογιών για την ενίσχυση της επιστημονικής επικοινωνίας.
- Η αποφυγή μονοπωλιακής χρήσης της γνώσης και των πνευματικών δικαιωμάτων.

Ηλεκτρονικά Περιοδικά και Βιβλιοθήκες

Τα ηλεκτρονικά περιοδικά αποτελούν ιδιαίτερα ελκυστική προοπτική για τις βιβλιοθήκες: είναι άμεσα προσβάσιμα και από χώρους εκτός βιβλιοθήκης με αποτέλεσμα να αποφεύγεται ο συνωστισμός στα ράφια των βιβλιοθηκών, δε χρειάζεται να βιβλιοδετηθούν ή να φυλαχθούν σε ράφια και δεν υπάρχει ανάγκη αντικατάστασης χαμένων ή ελλিপτόντων τευχών.

Η αδυναμία των βιβλιοθηκών να ανταποκριθούν στις παράλογες πολλές φορές οικονομικές απαιτήσεις των εκδοτικών οίκων για τις συνδρομές των έντυπων περιοδικών είχε σαν αποτέλεσμα τη μείωση του αριθμού των συνδρομών που στην περίπτωση των θετικών επιστημών έχει πάρει ανησυχητικές διαστάσεις. Σε πρόσφατη έρευνα που έγινε για τις ανάγκες της Οριζόντιας Δράσης για τη Δικτύωση των Βιβλιοθηκών των Ιδρυμάτων Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης που αποτελεί ενέργεια του Επιχειρησιακού Προγράμματος για την Εκπαίδευση και την Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση (ΕΠΕΑΕΚ) και εκτελείται στα πλαίσια του 2ου Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (ΚΠΣ), η Ομάδα Εργασίας για την Ορθολογική Ανάπτυξη των Συλλογών Επιστημονικών Περιοδικών των Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών πρότεινε δύο μοντέλα συνεργασίας στην ανάπτυξη των συλλογών έντυπων περιοδικών που θα εξασφάλιζαν μείωση των επικαλύψεων που παρατηρείται στις συνδρομές των βιβλιοθηκών με ταυτόχρονη αύξηση των νέων τίτλων που θα μπορούσαν να διατεθούν για τις εκπαιδευτικές και ερευνητικές ανάγκες των ιδρυμάτων. Για τη διαμόρφωση της πρότασης αυτής η Ομάδα Εργασίας έκανε εκτενή βιβλιογραφική έρευνα για τον εντοπισμό παρόμοιων

προσπαθειών στη διεθνή κοινότητα. Η έρευνα ήταν διαφωτιστική ως προς τις προοπτικές συνεργασίας που προσέφερε η νέα ηλεκτρονική μορφή των επιστημονικών περιοδικών εκδόσεων. Οι περισσότερες κοινοπραξίες βιβλιοθηκών της Αμερικής, Αυστραλίας και Ευρώπης είχαν εκπονήσει πολύπλοκα σχήματα συνεργασίας στην ανάπτυξη των συλλογών έντυπων περιοδικών, η επιτυχία των οποίων ήταν, όμως, αμφισβητούμενη. Εκεί που κατά κύριο λόγο, η συνεργασία φαινόταν επιτυχής, ήταν στην από κοινού απόκτηση δικαιωμάτων πρόσβασης σε τίτλους ηλεκτρονικών περιοδικών και βάσεων δεδομένων ύστερα από ιδιαίτερα συμφέρουσες συμφωνίες με τους εκδότες ή διαθέτες τέτοιων υπηρεσιών. Η Ομάδα Εργασίας αποφάσισε να προτείνει και αυτή την εναλλακτική λύση θεωρώντας την ως την πιο ρεαλιστική από πλευράς μειωμένων επιπτώσεων στις υπάρχουσες συλλογές των βιβλιοθηκών, παρόλο που λίγες βιβλιοθήκες της Ελλάδας έχουν ασχοληθεί με τον τομέα των ηλεκτρονικών περιοδικών μέχρι σήμερα.

Εκτός όμως από τις βιβλιοθήκες, η ηλεκτρονική εκδοτική παραγωγή δίνει αυξημένες δυνατότητες προσφοράς επιστημονικής πληροφόρησης από τα ίδια τα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Με δεδομένη την ανοδική τάση του κόστους των περιοδικών, η εποχή μας προσφέρει ίσως μια μοναδική ευκαιρία επαναπροσδιορισμού των κανόνων παραγωγής και διακίνησης της επιστημονικής πληροφόρησης. Η Ann Okerson, διευθύντρια του Γραφείου Επιστημονικών και Ακαδημαϊκών Εκδόσεων της Ένωσης Ερευνητικών Βιβλιοθηκών (Association of Research Libraries - ARL) των Η.Π.Α. προτείνει τη διατήρηση των πνευματικών δικαιωμάτων της επιστημονικής πληροφόρησης που παράγεται μέσα στα ακαδημαϊκά ιδρύματα, από τα ίδια τα ιδρύματα και τους επιστήμονες που εργάζονται σε αυτά και την άρνηση της παροχής των δικαιωμάτων στους εκδότες. Προτείνει επίσης τη δημιουργία σε κάθε ίδρυμα κεντρικής βάσης δεδομένων που θα διαθέτει την πληροφόρηση αυτή σε ηλεκτρονική μορφή.

Η παραπάνω πρόταση, αν και περιορισμένων πιθανοτήτων υιοθέτησης από τα ακαδημαϊκά ιδρύματα, είναι ενδεικτική της δυναμικής που παρουσιάζει η νέα μορφή εκδοτικής επιστημονικής παραγωγής. Παρόλο που κατά γενική εκτίμηση οι ηλεκτρονικές εκδόσεις θα επιφέρουν μείωση του κόστους στην παραγωγή των επιστημονικών εκδόσεων, αυτή η μείωση θα είναι πολύ μικρή για να αποσβέσει τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν εδώ και χρόνια οι βιβλιοθήκες. Εάν μάλιστα, συνυπολογισθούν οι νέες δαπάνες που θα απαιτηθούν για την εξασφάλιση του απαραίτητου εξοπλισμού για την διάθεση και αποθήκευση των νέων μορφών υλικού, τότε οι πιθανότητες εξοικονόμησης χρημάτων μειώνονται ακόμη περισσότερο. Η προσφορά όμως κάθε μέσου για την ενίσχυση της πρόσβασης των μελών της επιστημονικής κοινότητας σε μεγαλύτερο όγκο πληροφοριών, με ευκολότερο τρόπο και σε συντομότερο χρονικό διάστημα, ήταν ανέκαθεν ο κύριος στόχος των υπηρεσιών πληροφόρησης των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών και ένας από τους ουσιαστικούς λόγους ύπαρξής τους.

Βιβλιογραφία:

- *Malinconico, S. Michael and Jane C. Warth. The Use of Electronic Documents in Libraries. <http://www.nlc-bnc.ca/ifla/IV/ifal61/61-mals.htm>. (28/7/1997).*
- *Kling, Rob and Lisa Covi. Electronic Journals and Legitimate Media in the Systems of Scholarly Communication. Special Issue on Electronic Journals and Scholarly Publishing. The Information Society: An International Journal 11(4) (Nov. 1995). <http://www-slis.lib.indiana.edu/TIS/klinge2.htm>. (6/8/1997).*
- *Morgan, Jane. The Future of Electronic Journals. <http://infotrain.magill.unisa.edu.au/Inf...olumeOne/InfoMan3/MorganJane/VIMORGJ.HTM>. (30/7/1997).*
- *Jackiw, Jason. The Role of the Electronic Journal. <http://infotrain.magill.unisa.edu.au/Inf...olumeOne/InfoMan3/JacquiJason/JACKJTXT.HTM>. (4/10/1997).*
- *Machovec, George. Electronic Journal Market Overview - 1997. <http://www.coalliance.org/reports/ejournal.html>. (28/7/1997).*

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΑΙΔΕΙΑ ΜΠΡΟΣΤΑ
2^ο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

Copyright © 1998
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Βιβλιοθήκη

3ο ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ-Ενέργεια 2.1.3.ε
Έργο: **ΠΛΟΗΓΙΣ - Από την Πληροφορία στη Γνώση**
Συγχρηματοδότηση
κατά 75% από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο)
και 25% από Εθνικούς Πόρους (ΥΠΕΠΘ / ΕΥΔ ΕΠΕΑΕΚ)

Επικοινωνήστε με το Τμήμα Αυτοματισμού της Βιβλιοθήκης για ερωτήσεις ή σχόλια σχετικά με τις ιστοσελίδες
μας.
Τελευταία ενημέρωση: Νοε. 7, 2003